

12. Шахматов О., Кримський А. Нариси з історії української мови. – К., 1924.

In the article the questions of the chronological dividing into the separate periods of history literary Ukrainian language are considered, the basic criteria of periodization are determined, conceptions of origin of Ukrainian language turn out and a doctrine about the Old Ruthenian language is refuted.

Key words: periodization, criteria, conceptions of origin, development, chronological limits, Old literary Ukrainian language, New literary Ukrainian language.

Коваленко Н.Д.

ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНИЙ МЕТОД У ДОСЛІДЖЕННІ ФРАЗЕМІКИ ГОВІРОК

У статті подано характеристику основних методів дослідження фраземіки діалектного мовлення: описового, зіставного, лінгвогеографічного. Особливу увагу приділено зіставно-типологічному методу, який дає можливість визначити територію побутування окремих фразеологічних одиниць, дослідити їх особливості.

Ключові слова: фразема, фраземіка діалекту, метод.

Загальновідомо, що система фразем будь-якого говору – це результат дії різних факторів, що виявилися в самих говірках, а також їх взаємодії з літературною мовою, сусідніми та віддаленими говорами, іншими мовами та їх діалектами.

У дослідженнях діалектних фразем та фраземної системи групи говірок використовують такі традиційні методи: 1) описовий; 2) зіставний; 3) лінгвогеографічний; 4) метод структурно-семантичного моделювання. Найбільш поширеним є описовий метод, завдяки якому фіксують територію побутування мовних одиниць, їх семантику, варіанти на різних мовних рівнях. Незаперечною є доцільність вивчення фраземіки апробованим у діалектології (на фонетичному та лексичному рівнях) методом лінгвогеографії, котрий дозволяє виявити ареали фразем на певній території, географію їх лексичних та семантичних варіантів, з'ясувати місце творення сталого вислову, його етимологію. В.Мокієнко запропонував використовувати метод структурно-семантичного моделювання в ареалогії (раніше опрацьований ним для типологічного та етимологічного аналізу). Суть названого методу полягає в конструюванні моделі-фразеосхеми, за якою в діалектах генеруються численні ряди фразем, що мають однакове значення, тотожну внутрішню форму та порівняно цілісну структуру [12, 45].

Факти збігу сталих висловів у різних мовах здавна є предметом зацікавлення лінгвістів і розглядаються в зіставному, структурно-типологічному та ареальному аспектах. Використавши структурно-типологічний підхід у

порівнянні фразем неспоріднених мов (різних за генетичними та культурно-історичними зв'язками), Ю.Солодуб [15] визначає спільні фразеотворчі моделі, що різняться здебільшого конкретно-образною формою реалізації. Тому фраземні образи зберігають свою національну чи ареальну своєрідність. Такий самий підхід він використовує і в зіставленні сталих висловів в межах слов'янських мов, де взагалі на різних рівнях виявляється чимало подібного як в генетичному, так і в типологічному зрізі. Автор виокремлює міжмовні фразеосемантичні відповідності різного ступеня схожості [16].

На тому, що кількість подібностей у складі фраземіки різних мов зростатиме із залученням діалектного матеріалу, наголошує В.Мокієнко [13, 99], аналізуючи антиномії всередині цих систем. Спостереження над українсько-угорськими фраземними паралелями, наприклад, дозволяють виділити запозичення українських фразем в угорські говірки Закарпаття, і навпаки, угорських – в закарпатські українські говірки [11]. Зіставно-типологічний підхід у вивченні діалектної фраземіки східнослов'янських мов використовує білоруський учений В.Коваль [7], акцентуючи на подібності компонентного складу та семантики.

Аналізуючи сучасний стан вивчення говіркового мовлення, виокремимо дослідження зіставного характеру, в яких описано різні ступені взаємодії фраземіки говірок із фраземним корпусом української літературної мови. Протиставлення існує за двома типами диференційних ознак: 1) по лінії одиниць; 2) по лінії відношень між ними. Дослідження базуються на фактичному матеріалі однієї говірки чи говору і не потребують залучення зразків народного мовлення інших регіонів. Такий метод аналізу апробовано в межах східно подільських говірок [5; 6], наддністрянських [3], буковинських [1; 2; 9; 10], бойківських [4; 8; 9; 10; 14], гуцульських, середньозакарпатських, лемківських [9; 10; 17], наддніпрянських [18]. Автори виділяють дві групи фразем: 1) такі, що збігаються з літературними; 2) такі, що істотно відрізняються від фразем літературної мови.

Завдання нашої статті – використовуючи зіставно-типологічний метод, описати фраземи західноподільського діалектного мовлення у їх відношенні до говірок суміжних та дискантних зон України.

Матеріалом для спостережень послуговувала картотека фразем, укладена на основі фольклорних та етнографічних видань, польових записів, виконаних авторкою у говірках 34 населених пунктів Західного Поділля за спеціально складеною програмою. Для ареального порівняння використано матеріали опублікованих досліджень та словників фразем різних діалектних зон. Складність поставленого завдання полягає у відсутності достатньо повної фактичної бази з усіх ареалів України, спеціальних наукових досліджень внутрішньоукраїнських фразеоглос, через що аналіз матиме лише попередній характер.

За нашими матеріалами, фраземи суміжних та дистантних зон України поділяються на такі групи: 1) семантика, структура та компонентний склад збігаються; 2) фраземи з відмінними лексичними одиницями; 3) збігаються за компонентним складом, але різняться семантикою; 4) виявляють початкову інваріантну структурно-семантичну модель для певного ряду фразем.

Зафіксовані матеріали діалектного мовлення з більшості територій України засвідчують, що фраземіка говірок загалом відбиває історичний досвід народу, його побут, матеріальну та духовну культуру, сприйняття та ставлення до них людини. Тому найчисленнішими є групи фразем, об'єктом оцінювання яких є сама людина, її риси характеру, вчинки, взаємостосунки. Отже, цілком очевидним є факт повного збігу семантики, компонентного складу та структури деяких фразем у різних діалектах, у літературній мові та діалектах, наприклад: 1) 'народитися': зах.под. *най¹ти ў ка¹пуст'і / знай¹ти ў ка¹пуст'і* – закарп. *найшли¹ собі¹ в капу¹ст'і* (Лавер 1992, 36); 2) 'померти': под. *дати дуба* (Номис, 437), *дуба дала* (Свидницький, 437) – зах.под. *дати¹ дуба / ўр'ізати¹ дуба* – зах.вол. *врізати дуба* (Корзонюк, 88) – наддністр. *дати¹ / ур'ізати¹ дуба* (Гринчишин, 89); 3) 'постаріти': зах.под. *вийти з л'іт* – бойк. *вийти з літ* (Онишкевич, II, 112); 4) 'худий': зах.под. *су¹хиї йак т¹р'іска* – сх.степ. *сухий як тріска* (Грица, 174); зах.под. *йак с хрис¹та з¹н'атий* – сх.степ. *як з хреста знятий* (Грица, 177); 5) 'голодний': зах.под. *го¹лодниї йак пес* – под. *голодний, як пес* (Номис, 532) – лемк. *голодний як пес* (ФСЛГСС, 100); 6) 'спати': зах.под. *хрона¹ка да¹вати / хрона¹ка да¹вати* – наддністр. *дати хронака¹* (Гринчишин, 88) – с.-наддніпр. *дати хрона ка¹* (Сизько, 89); 7) 'втратити свідомість': зах.под. *памороки за¹било* – зах. вол. *памруке забе¹лися*; 8) 'змерзнути': зах.под. *зашипари заішли ў пал'у¹і* – сх.под. *зайшли зашпари в пальці* (Очеретний, 151).

Найбільший рівень однотипності виявлено у найретельніше досліджених говірках південно-західного наріччя. Серед фразем суміжних говірок західноподільські збігаються найбільше з бойківськими, наддністрянськими, східноподільськими. На прикладах тотожності семантики та структури фразем чітко виділяються фонетичні та морфологічні варіанти, наприклад: *ка¹чан* – *кочан*, *голова* – *гулува¹*, *з н'іг* – *з нуг*, *восе¹леу¹а* – *оселедця*, *жи¹л'етки* – *ж'іл'отки*, *мокрій* – *мо'крій*, *зійти¹* – *зыйти*, *не¹чути* – *ни чуте*, *розумитишия* – *розумітися*.

Найбільше увиразнюють фраземи говіркового мовлення лексичні діалектизми, що виступають у компонентному складі часто однакових за семантикою одиниць. На відміну від тотожних фразем, більшість яких фіксована в суміжних зонах, сталі вислови, які протиставляються діалектизмом, побутують, як правило, у дистантних ареалах. Такі приклади виявлено в усіх досліджуваних фразеосемантичних полях (далі – ФСП).

ФСП "Фізичний стан людини": 1) 'померти': зах.вол. *приньгува¹те но¹ге* (Корзонюк, 191) – бойк. *відверечи ноги* (Онишкевич, I, 118) – лемк. *вы¹стерти копы¹та* (ФСЛГСС, 71) – закарп. *відки¹нути кавул'і / катрафу¹си* (Лавер 1992, 28); 2) 'худий': зах.под. *тон¹киї йак нитка* – лемк. *сухий як цве¹рка* (нитка) (ФСЛГСС, 141); 3) 'товстий': закарп. *тучний, як кормник* (відгодований кабан) (Дзензелівський, III, к.407) – лемк. *тучний як па¹ця* (ФСЛГСС, 99); 4) 'змерзнути': зах.под. *зуб на зуб не¹ попадає* – лемк. *а¹ни зуб на зуб не доста¹не* (ФСЛГСС, 60), *зуб на зуб не трафит* (там само).

ФСП "Мовленнева діяльність людини": 1) 'мовчати': зах.под. *н'іби зан'іміло* – сх.под. *як заціпило* (Доленко 1972, 141); зах.под. *н'і пари з вуст* – бойк. *ані пари-тиски* (Онишкевич, II, 63) – наддністр. *н'і пари с ти¹ска*

(Гринчишин, 89); зах.под. *йак води ў нисок набрати / шо води ў нисок набрати; води ў рот набрати / йак води рота набрати* – сх.под. *набрати води в рот* (Доленко 1975б, 155); 2) ‘кричати’: зах.под. *роскрыти морду / розкрыти нисок, роз’авіти ниска, растулати нашчеку, роспустити тембу, розкрыти дембу* – бойк., (Лавер 1992, 23) – карп. *розкрыти ха’ву / н’утру / гук / гу’кало / рило* (там само) – наддніпр. *ве’ришку розкрыти* (Сизько, 16); 3) ‘говорити дурниці’: зах.под. *мо’лот и йак з гарачки / мо’лот и йак з гор’ачки; плести йак з гарачки / плести йак з гор’ачки* – лемк. *гварити як на глушка’ню, бішідувати (плести) як на глушку* (ФСЛГСС, 39).

ФСП “Психічний стан людини”: 1) ‘відчувати страх’: зах.под. *бо’йати’с’а т’ін’і* – бук. *кіни (тіні) боятися / пуджитися* (МСБГ, IV, 44); зах.под. *аж’волос’дибом ста’у у кого* – лемк. *воло’ся ку’нцом ста’ло кому* (ФСЛГСС, 34); 2) ‘сміятися’: зах.под. *зуби шк’іри’ти* – лемк. *выжтыря’ти зубы / вка’зувати* (ФСЛГСС, 60); 3) ‘сердитися’: зах.под. *на’дути’с’а йак ін’д’ук; на’дути’с’а йак йе’н’дик / йак йендик* – лемк. *наду’ти са як пуля’к* (ФСЛГСС, 110); 4) ‘соромитися’: зах.под. *опустити воч’і / ўтупити воч’і; вопустити вочи* – зах.вол. *сувиле’те гуче’ма* (Корзонюк, 232); 5) ‘здивовано дивитися’: зах.под. *випр’ішчи’ти воч’і / випр’ішчи’ти палуди / випр’ішчи’ти балухи / випр’ішчи’ти бан’ки* – бук. *вивалити сліпи, вибалушити пульки* (Бабич 1975), 8) ‘розплакатися’: сх.под. *розквасив гемби* (Очеретний, 151) – слобож. *губи розквасити* (УДСХО, 198).

ФСП “Поведінка людини”: 1) ‘дуже п’яний’: бойк. *п’яний йак титер* (Онишкевич, II, 290) – с.-поліс. *п’яний, іек ніеч* (Грищенко, 171); 2) ‘чванитися’: зах.под. *Бога за’ноги зла’пати* – півд.закарп. *ими’ти бо’га за ла’бы* (Лавер 1975а, 60); півд.закарп. *настирогова’ти гол’ову (лоба’н’у)* (Лавер 1975а, 59) – лемк. *задирати голов* (ФСЛГСС, 40) – сх.степ. *задрати голову* (Грица, 134); 3) ‘пропасти’: наддніпр. *пропасти беззвісти* (Сизько, 11) – с.-наддніпр. *піти ў заблуди* (Чабаненко, II, 6); зах.под. *н’і слуху н’і’духу* – зах.вол. *німа’ сле’ху-на’ху* (Корзонюк, 222); 4) ‘надмірно цікавитися’: зах.под. *кру’гом’носа п’хати* – закарп. *ус’а’ды гу’чок (рило) ты’че* (Дзензелівський, III, к. 317).

ФСП “Трудова діяльність людини”: 1) ‘ледачий’: бойк. *с’вітом вал’атис’а* (Онишкевич, II, 271) – закарп. *манти’ти світом* (Лавер 1992, 19); півд.закарп. *пе’рстом не до’кинес’а (не доту’лиц’а)* (Лавер 1975б, 181) – наддністр. *па’л’ц’ом не ру’шити* (Гринчишин, 89); 2) ‘мало заробити’: зах.под. *заробити на рука’у до кам’ізел’ки* – с.-наддніпр. *рукава’ од ж’іл’о’тки* (Чабаненко, I, 319).

ФСП “Соціальний стан людини”: 1) ‘бідувати, жити в злиднях’: с.-наддніпр. *пе’рстом не до’кинес’а (не доту’лиц’а)* (Лавер 1975б, 181) – наддністр. *па’л’ц’ом вік* (Онишкевич, I, 379); 2) ‘заможнo жити’: зах.под. *убрати’с’а ў п’ір’а* – зах.вол. *вбе’тися в палке’* (Корзонюк, 81).

ФСП “Стосунки між людьми”: 1) ‘налякати когось’: зах.под. *пострашки дати кому, дати пуду кому / дати на’пуду* – бук. *да’ти пуду* (Бабич 1978, 88) – бойк. *по’страшки дава’ти* (Онишкевич, II, 122); 2) ‘побити когось’: зах.вол. *каркувого дате* (Корзонюк, 136) – с.-наддніпр. *гену дати* (Чабаненко, I, 225); бойк. *відбити клепені кому* (Онишкевич, I, 356) – слобож. *всі тельбухи*

поодбивати (УДСХО, 196); 3) ‘докучати’: бойк. *вій'стис'а в кле'бені кому* (Онишкевич, I, 356) – с.-наддніпр. *сид'і'т' у коўба'сах* (Чабаненко, II, 181).

Найбільше лексичних варіантів виявлено у ФСП “Психічний стан людини”. Серед інших частин мови найвищий рівень варіативності виявляють іменники: *пе'рстом – па'л'ц'ом, клебені – тельбухи, кам'і'зел'ки – ж'іл'о'тки, варги – га'мбы – тора'мбы – тро'мбы, писок – пысл'ак – пашче'гу – папу'л'у – гу'бы, ін'д'ук – йе"н'дик – пуля'к*.

Полісемія та омонімія у фраземіці є реальними явищами мови, підтвердженими лексикографічною практикою, численними теоретичними студіями. Нові полісемічні та омонімічні фраземні значення утворюються внаслідок різних семантичних зрушень (послідовних, паралельних, гетерогенних, гомогенних). Фраземи українських суміжних чи дистантних зон, які збігаються за компонентним складом, але різняться за семантикою, становлять невелику групу, але виявляються в усіх досліджуваних ФСП.

ФСП “Фізичний стан людини”: 1) зах.под. *к'іст'ками таракко'тит'* ‘дуже худий’ – слобож. *аж кістками торохтить* (УДСХО, 192) ‘голодний’; 2) наддністр. *дуба дати* ‘померти’ – зах.под. *дуба дати* ‘замерзнути’; 3) зах.под. *сушити* ‘зуби’ ‘сміятися’ – закарп. *зуби суши'ти* (Лавер 1992, 18) – лемк., закарп., гуц. *зубы суши'ти* (Лавер 1992, 18) ‘голодувати’.

ФСП “Положення тіла в просторі”: 1) зах.под. *закинути* ‘ноги на плеч'і’ ‘тікати’ – слобож. *закинути ноги на плечі* (УДСХО, 202) ‘піти’; 2) зах.под. *сто'ї'ати йак стоўп* ‘непорушно стояти’ – лемк. *стояти як кам'яний стіп* (ФСЛГСС, 128) ‘здивуватися’.

ФСП “Розумова діяльність людини”: 1) зах.под. *голо'ва м'іс'ц'е шукає* ‘дурний’ – зах.волин. *гулува' місьця шука'є* (Корзонюк, 103) ‘хтось вплутується в небезпечну ситуацію’; 2) зах.под. *в'іте"р ў голо"в'і*; закарп. *у голові' ві'тер* (Лавер 1992, 37); лемк. *лем ві'тор в туй го'лові* (ФСЛГСС, 29) ‘дурний’ – сх.степ. *вітер в голові* (Грица, 134) ‘несерйозний, легковажний’.

ФСП “Мовленнєва діяльність людини”: 1) зах.под. *тембу розк'рити* ‘кричати’ – бойк., закарп., лемк. *розкрити темби* (Лавер 1992, 28) ‘заговорити’; 2) зах.под. *добрий хоч до рани при'кла'дай* ‘улесливо говорити’ – сх.степ. *хоч до рани клади* (Грица, 164); слобож. *добрий, хоч до рани прикладай* (УДСХО, 199) ‘добра людина’; 3) лемк. *ша'леных губ шя наїсти* (ФСЛГСС, 44) ‘говорити дурниці’ – лемк. *ша'лены гри'бы поїв* (ФСЛГСС, 43) ‘психічно хворий’.

ФСП “Психічний стан людини”: 1) сх.под. *ломити руки* (Доленко 1975б, 153) ‘хвилюватися’ – сх.степ. *руки ламати* (Грица, 166) ‘бути у відчаї’; 2) зах.под. *вилути'ти бан'ки* ‘здивуватися’ – сх.степ. *беньки вивалити* (Грица, 124) ‘дивитися, не відводячи очей’; 3) под. *дуєсся як легке в горшку* (Номис, 144) ‘сердитися’ – бук. *ду'тиси, як ле'хкі в горшку'* (МСБГ, V, 18) ‘безпідставно ображатися, гордитися’; 4) бойк. *роздувся як ковальський міх* (ССНП, 94) ‘сердитися’ – лемк. *надутий як міх* (ФСЛГСС, 84) ‘пихатий’.

ФСП “Поведінка людини”: 1) зах.под. *бити клина до кого* ‘залицятися’ – бук. *би'ти кли'на* (МСБГ, IV, 54) ‘протискатися, роблячи собі місце’ – бойк. *заби'ти кли'ниць* (Прадід, 47) ‘посварити’; 2) зах.под. *с'тати на жи'д'їус'ку*

до|рогу ‘не дотримуватися норм суспільної поведінки’ – зах.под. с¹тати на жи^eд’іус’ку до|рогу ‘зволікати’.

ФСП “Характеристика людини”: 1) сх.степ. хоч до рани клади (Грица, 164); слобож. добрий, хоч до рани прикладай (УДСХО, 199) ‘добра людина’ – зах.под. добрий хоч до рани прикладай ‘улесливо говорити’; 2) лемк. надутий як міх (ФСЛГСС, 84) ‘пихатий’ – бойк. роздувся як ковальський міх (ССНП, 94) ‘сердитися’ – бук. шука’ти ключки (МСБГ, IV, 58); бойк. гл’аді’ти кл’учки (Онишкевич, I, 359).

ФСП “Стосунки між людьми”: 1) под. за пояс захав (Левченко, 32), бойк. заткати за пояс (Прадід, 46) ‘перевершити когось у чомусь’ – бук. за пояс заткнути / захвати (Бабич 1978, 88) ‘приборкати, підкорити собі’; 2) зах.под. заби^eвати баки кому ‘обманювати’ – бук. забива’ти ба’ки (Бабич 1978, 87) ‘відволікати від чогось’; 3) зах.под. шукати кл’учки (Мн) ‘мати намір відплатити’) ‘шукати причину для сварки’; 4) зах.под. з’бити с панте^uлику ‘обдурити’ – наддністр. зби’ти с панте^uлику (Гринчишин, 89) ‘заплутати’.

Отже, аналізований матеріал ілюструє загальну тенденцію фраземної системи діалектної мови до багатозначності. Усі полісемічні фраземи мають по дві семантичні рубрики і найкраще репрезентують південно-західне наріччя, виявляються у суміжних із західноподільським ареалах.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ ГОВІРОК

бойк. – бойківські; бук. – буковинські; закарп. – закарпатські; зах.под. – західноподільські; карп. – карпатські; лемк. – лемківські; наддніпр. – наддніпрянські; наддністр. – наддністрянські; под. – подільські; поліс. – поліські; слобож. – слобожанські; с.-поліс. – середньополіські; сх.слобож. – східнослобожанські; сх.под. – східноподільські; сх.степ. – східностепові.

ДЖЕРЕЛА

Бабич 1971 – Бабич Н.Д. Фразеологія української мови. – Чернівці: Вид-во Чернівецького ун-ту ім.Ю.Федьковича, 1971. – Ч.2. – 91с.; Бабич 1975 – Бабич Н.Д. О фразеологическом словаре буковинских говоров // Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272.– №8. – С. 5-13; Бабич 1978 – Бабич Н.Д. Лексичні варіанти ФО буковинських говірок (особливості компонентного складу і функціонування) // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології: Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 87-88; Гринчишин – Гринчишин Д.Г. Спостереження над фразеологією наддністрянських говірок // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 88-89; Грица – Грица Т.Г. Фразеологія говорів Гуляйпільського району Запорізької обл.: Дис. ... канд.філ.наук.: 10.02.01. – Харків, 1996. – 181с.; Грищенко – Грищенко П.П. Матеріали для діалектного фразеологического словаря украинского Полесья (село Лучанки Овручского района Житомирской области) // Вопр. фразеологии. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вып. 272.– №8. – С. 162-177.; Грінченко – Словарь української мови / За ред. Б.Д.Грінченка. – К., 1907-1909. – Т. 1-4; Дзендзелівський Дзендзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської обл.України (лексика). – Ужгород, 1993. – Ч. III. – 464с.; Демський 1978 – Демський М.Т. Деякі особливості бойківської дієслівної фраземіки // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології: Тези доп. – Ужгород, 1978. – С. 90-91; Демський 1982 – Демський М.Т. Деякі особливості бойківської фразеології // Структура українських говорів. – К.: Наук. думка. – 1982. – С. 176-182; Доброльожа – Доброльожа Г.

Категорія моралі в поліських народних порівняннях // Збірник наук. праць, присвячених пам'яті проф. С.П.Самійленка. – Запоріжжя, 1996. – С. 39-41; Добош – Добош В.І. Питання фразеологізації конструкцій із знахідним відмінком у південнокарпатських українських говорах // Питання фразеології східнослов'янських мов: Тез. доп. – К., 1972. – С. 151-152; Доленко 1972 – Доленко М.Т. Фразеологічний словник Поділля // Питання фразеології східнослов'янських мов: Тез. доп. – К., 1972. – С. 141-142; Доленко 1975а – Доленко М.Т. Із спостережень над діалектною фразеологією Поділля // Українське мовознавство. – 1975. – Вип. 3. – С. 102-107; Доленко 1975б – Доленко М.Т. Матеріали для словаря діалектних фразеологізмів Подолья // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вип. 272.– №8. – С. 131-161; ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7 т. – К.: Наук. думка. – Т.1, 1982. – Т.2, 1985. – Т.3, 1989; Івченко – Івченко А. Українська народна фразеологія: ареали, етимологія. – Х.: Око, 1996. – 160с.; Конобродська – Конобродська В.Л. Номінація поліського поховального обряду. I // Український діалектологічний збірник: Книга 3. Пам'яті Тетяни Назарової / Упоряд., ред., передм. П.Ю.Гриценка; Редкол.: П.Ю.Гриценка (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра, 1997. – С. 428-458; Корзонюк – Корзонюк М.М. Словник західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Зб. наук. праць. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 62-267; Лавер 1973 – Лавер В.И. Русско-украинско-белорусские лексические варианты диалектных фразем // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тез. докл. (Ужгород, 25–28 сентября). – М., 1973. – С. 134-136; Лавер 1975а – Лавер В.И. Об одной семантической группе фразеологизмов в украинских говорах Закарпатской области УССР // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вип. 272.– №8. – С. 58-66; Лавер 1975б – Лавер В.И. Семантико-структурные варианты диалектных фразеологизмов в южно-карпатских говорах и их лингво- географическая интерпретация // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вип. 272.– №8. – С. 178-191; Лавер 1989 – Лавер В.И. Взаємодія української діалектної і літературної фраземіки // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови: Тези доп. – Ужгород, 1989. – С. 81-83; Лавер 1992 – Лавер В.И. Фраземіка українських діалектов карпатського регіону: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Ужгородський гос. ун-т. – К., 1992. – 50с.; Левченко Левченко М. Казки та оповідання з Поділля: В записках 1850-1860 р. – К., 1928. – Вип. I–II. – 598с.; МСБГ – Матеріали до словника буковинських говірок: Навчальний посібник. / В.А. Прокопенко та ін. – Чернівці, 1971–1979. – Вип. 1-6; Номис – Приказки, прислів'я, і таке інше. Уклад М.Номис. – К., 1993. – 768с.; Онишкевич – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. – К., 1984. – Ч. 1-2; Очеретний – Очеретний А.Д. Діалектизми у прислів'ях і приказках східноподільських говірок // Питання фразеології східнослов'янських мов: Тез. доп. – К., 1972. – С. 150-151; Панцьо – Панцьо С. Матеріали до словника лемківських говірок (Дієслівна лексика). – Тернопіль, 1997. – Ч.І. – 56с.; Прадід – Прадід Ю.Ф. Із спостережень над українською діалектною фразеологією (на матеріалі бойківських говірок) // Мовознавство. – 1992. – №5. – С. 44-47; Романюк – Романюк П.Ф. Лексика весільного обряду Правобережного Полісся // Дослідження з української діалектології: Зб. наук. праць. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 225-251; Сагаровський – Сагаровський А. Слобожанські діалектні раритети // Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку. Збірник наук. праць, присвячених пам'яті проф. С.П.Самійленка. – Запоріжжя, 1996. – С. 50-53; Свидницький – Свидницький А.П. Фольклорно-етнографічні нариси та статті // Анатолій Свидницький. Роман. Оповідання. Нариси. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 406-512; Сизько – Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 1990. – 100 с.; ССНП – Юрченко О., Івченко А. Словник стійких народних порівнянь. – Харків, 1993. – 172с.; УДСХО – Юрченко А.С., Ройзензон Л.И., Ройзензон С.И. Украинский диалектный словарь Харьковской области (Фрагменты словаря) // Вопр. фразеології. Тр. СамГУ. – Самарканд, 1975. – Вип. 272. – №8. – С. 192-207; Ужченко – Ужченко В.Д. Матеріали до фразеологічного словника східнослобожанських і степових говірок Донбасу. – Луганськ, 1993; ФСЛГСС – Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. – Пряшів, 1990. – 160с.; ФСУМ – Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М.Білоноженко та ін. –

К.: Наук. думка, 1993. – Кн. I. – 530 с. – Кн. II. – 984 с.; Чабаненко – Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпряни: В 4-х т. – Запоріжжя, 1992.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н. Д. Лексичні варіанти ФО буковинських говірок (особливості компонентного складу і функціонування) // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології: Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 87-88.
2. Бабич Н. Д. Соотношение общенародного и узлокального в фразеологии украинского языка: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – Одесса, 1973. – 20 с.
3. Гринчишин Д. Г. Спостереження над фразеологією наддністрянських говірок // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 88-89.
4. Демський М. Т. Деякі особливості бойківської дієслівної фраземіки // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології: Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 90-91.
5. Доленко М. Т. Из спостережень над діалектною фразеологією Поділля // Українське мовознавство. – 1975. – Вип. 3. – С. 102-107.
6. Доленко М. Т. О диалектной фразеологии Подолья Украинской ССР // Вопр. фразеологии VIII. – Самарканд, 1975. – С. 14-20.
7. Коваль В. И. К типологическому изучению диалектной фразеологии близкородственных языков // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 92-94.
8. Лавер В. И. Из наблюдений над диалектной фразеологией в украинских говорах Закарпатской области УРСР // Совещание по общеславянскому лингвистическому атласу: Тезисы докладов (Воронеж, 11-16 сентября). – Воронеж, 1974. – С. 217-218.
9. Лавер В. И. Фраземіка українських діалектов карпатського регіона: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01 / Ужгородський гос. ун-т. – К., 1992. – 50с.
10. Лавер В. І. Взаємодія української діалектної і літературної фраземіки // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови: Тези доповідей Респ. конф. (Ужгород, листопад 1989р.). – Ужгород, 1989. – С. 81-83.
11. Лавер В. І. До питання про дослідження діалектної фразеології методом лінгвогеографії // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 95-96.
12. Мокиенко В. М. Проблемы ареального описания восточнославянской фразеологии // Сравнительно-типологические исследования славянских языков и культур. К IX Международному съезду славистов. Сб. ст. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1983. – С. 40-53.
13. Мокиенко В. М. Славянская фразеология как динамическая система // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови. Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 99-100.
14. Прадід Ю. Ф. Из спостережень над українською діалектною фразеологією (на матеріалі бойківських говірок) // Мовознавство. – 1992. – №5. – С. 44-47.
15. Солодуб Ю. П. К вопросу о совпадении фразеологических оборотов в различных языках // Вопросы языкознания. – 1982. – №2. – С. 106-114.
16. Солодуб Ю. П. Сопоставительная структурная типология фразеологизмов славянских языков и возможности её отражения в двуязычной фразеологии // Фразеологизм и его лексикографическая разработка. Материалы IV Международного симпозиума в рамках заседания Международной комиссии по проблемам славянской фразеологии при Международном комитете славистов. – Минск: Наука и техника, 1987. – С. 126-127.
17. Ступінська Г. Ф. Фразеологія лемківського говору української мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – Івано-Франківськ, 2000. – 20с.

18. Чабаненко В. А. Фразеологія говірок Нижньої Наддніпрянщини // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доп. – Ужгород: Вид-во Ужгородського ун-ту, 1978. – С. 105-106.
19. Олійник М. Я. Фразеологія гуцульських говірок: Автореф. дис. ...канд. філол. наук. – Львів, 2002. – 20 с.

In the article we provide the characteristics of main methods of dialect language research: descriptive, comparative, lingvogeographical. The special attention is paid to the comparative and typological method, which makes it possible to define the territory prevalence of some phraseological units, to investigate the peculiarities of their variations and the development of motivation.

Key words: phraseme, dialect phrasemics, method.

Висоцький А.В.

ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИСЛІВНИКА ЯК САМОСТІЙНОЇ ЧАСТИНИ МОВИ

Стаття присвячена аналізу наукових досліджень з історії становлення прислівникової системи української мови, опису прислівника в межах лексико-граматичних класів слів, з'ясуванню його лексичних, морфологічних, синтаксичних властивостей і особливостей творення шляхом адвербіалізації інших частин мови.

Ключові слова: прислівник, лексико-граматичний клас, обставинні та означальні прислівники, непроцесуальна ознака, синтаксична спеціалізація, адвербіалізація.

Одним із важливих питань при дослідженні прислівників є їх виокремлення серед інших класів слів і з'ясування лексико-граматичних властивостей. За семантичними, синтаксичними та морфологічними критеріями виділення частин мови прислівник становить окремий лексико-граматичний клас, який істотно вирізняється своїми особливостями.

Як самостійна частина мови прислівники виділені представниками Олександрійської школи (II ст. до н.е.) з огляду на власне лінгвістичну, на відміну від логічної, класифікацію словника. Діонісій Фракійський кваліфікував прислівникові лексеми як суто придієслівний поширювач: “Прислівник є невідмінюваною частиною мови, яка висловлюється про дієслово або додається до дієслова... прислівник є частиною мови, яка, приєднуючись до дієслова, доповнює й пояснює його значення” [2, 134-135]. Він назвав прислівник терміном “ἐπίρρημα” (грец. ἐπί - ‘на, при’ і ρημα - ‘дієслово’). Уперше українську кальку терміна прислівник використав О. Партицький.